

Интернет. Приводятся основные направления противодействия этому негативному явлению с использованием современных международно-правовых механизмов с помощью НЦБ Интерпола и соответствующих правозащитных организаций, в основу деятельности которых положен фундаментальный принцип защиты прав ребенка.

Ключевые слова: Интернет, порнография, сексуальная эксплуатация, ребенок, права, защита.

Markova V.O. Protection of rights of a child in the light of illegal sexual exploitation in the Internet network.

The article deals with the problem of protection of rights of a child in the light of illegal sexual exploitation with the use of the Internet network. Basic directions of counteraction to this negative phenomenon with the use of modern international and legal mechanisms by means of Interpol and corresponding human rights organizations are given. in basis of activity of that are fixed A fundamental principle of protection of a child's rights has been put into the basis of their activity.

Key words: the Internet, pornography, sexual exploitation, child, rights, protection.

Стаття надійшла 29 січня 2013 р.

УДК 340.13

**І.М. Паньонко,
В.А. Коваль**

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Проаналізовано особливості суб'єкта злочину за кримінальним правом Київської Русі. Охарактеризовано значення віку для суб'єкта злочину. Визначено особливості відповідальності невільних людей за вчинені протиправні діяння.

Ключові слова: суб'єкт злочину, вік особи, осудність.

Постановка проблеми. Одним з провідних інститутів кримінального права є інститут суб'єкта злочину. Цей важливий інститут має давні коріння. Першою законодавчою пам'яткою, що заклала його фундамент, є «Руська Правда», в якій серед інших норм були і норми кримінального права. Актуальність дослідження цього інституту зумовлена тим, що норми кримінального права, які містилися

в ному, в подальшому впливали на формування сучасного кримінального права.

Стан дослідження. Питання, пов'язані з кримінальним правом Київської Русі, децю побічно розглянуті в підручниках та навчальних посібниках з історії держави і права України. Деякі питання у своїх статтях певною мірою досліджували науковці А. Арсеній, В. Бурдін, Т. Гончар, В. Грищук, Ю. Зубашенко, А. Єреган, Я. Остапик та інші. В російській правовій літературі у порівнянні з українською наявні дослідження кримінального права Київської Русі: С.А. Кондрашкін, М.Ю. Неборський «Преступление и наказание в Древней Руси» (1999), А.Н. Федорова «Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде» (2005). Проте питання, які стосуються безпосередньо суб'єкта злочину за кримінальним правом Київської Русі, залишаються малодослідженими.

Виклад основних положень. У кримінально-правовій теорії суб'єктом злочину визнається особа, яка володіє сукупністю ознак, що дають підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності. Кримінальний кодекс 2001 р. не лише визначив поняття суб'єкта злочину, але й передбачив у Загальній частині окремих розділ IV, у якому врегульовані всі основні питання щодо цього поняття. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1, с. 109].

Суб'єктом злочину в Київській Русі могла бути лише людина. Так, встановлюючи відповідальність за вчинення тих чи інших злочинів, перший нормативний акт східних слов'ян «Руська правда», визначаючи покарання, мав на увазі виключно фізичних осіб як можливих винуватців їх вчинення.

Прикладом можуть бути статті 1, 4, 13 та інші, які визначають як види покарань, що застосовуються до винного, так і характер злочинних діянь, які можуть бути вчинені виключно людиною і ніким іншим (напр., ст. 4, яка регулювала відповідальність за образу, вчинену шляхом нанесення удару мечем у піхвах або рукоюткою меча) [2, с. 94].

Сучасні науковці зазначають, що Руська Правда не передбачала вікових обмежень кримінальної відповідальності [3, с. 55; 4, с. 47; 5, с. 66]. Інші науковці стверджують, що в «Руській Правді» та в інших джерелах права Київської Русі відсутні норми, що стосуються вікового цензу для суб'єктів злочину [6, с. 4–5; 7, с. 6]. З цими думками варто

погодитись частково, оскільки в джерелах права Київської Русі вже були наявні згадки про вік особи, що вчинила злочин.

Згадки про вік у кримінальному праві містяться насамперед у «Руській Правді». Так, приватне правило Руської Правди твердить, що дружина та дитина холопа, які брали участь, (незалежно від їх віку), у татві (розбії), видаються скривдженому (за цей же злочин вільні співучасники платили віру). Тобто дитина, якщо брала участь у татві, незалежно від її віку, підлягала такому ж покаранню, як і дорослі, що вчинили злочин [8, с. 15].

Устав Ярослава також містив згадку про те, що до осіб, які не досягли 12 років, могли бути застосовані різноманітні кримінальні покарання на рівні з дорослими. Проте до них не могло бути застосоване покарання у вигляді смертної кари. Замість неї призначалося інше покарання [9, с. 29].

Із тексту Кормчої книги, на думку С. Кудіна, можна зробити висновок, що дії осіб, яким ще не виповнилось 8 років, не карались [10, с. 416]. Крім того, як зазначає Ю. Цветкова, Єфремівська Кормча розподіляє покарання винних у скотолозтві в залежності від віку, в якому був вчинений злочин та наявності законної дружини. Так, для тих, хто вчинив цей злочин до 20-ти років повинно призначатися 20 років відлучення від Таїн, у період з 20-ти до 50-ти років та одруженням – 30 років, а одруженням віком більше 50-ти років – допускати до причастя тільки перед смертю [11, с. 174].

Традиційно в сучасній правовій літературі зазначається, що кримінальне право не знало такої ознаки суб'єкта злочину як осудність. Проте, В. Марчак зауважує, що в епоху Київської Русі все ж таки можна знайти явні ознаки кримінальної осудності, пов'язані з оцінкою особи злочинця.

Зокрема науковець зазначає, що злочинцем визнавалась особа, яка володіла свідомістю та волею, була суб'єктом охоронюваних законом суспільних відносин. В Руській Правді закріплювалося положення про те, що свідомість і воля особи можуть бути тимчасово паралізовані, внаслідок чого діяння втрачає свій злочинний характер. Якщо провести аналогію із сучасним законодавством, то такий стан можна порівняти зі станом афекту: «если кто ударит другого батогом..., а оскорбленный не стерпит того, ткнет мечем, то вины ему в этом нет». В цьому випадку порушена психологічна рівновага розглядалася крізь призму права помсти, тому мова йде про ненастання кримінальної відповідальності [12, с. 23].

Певні ознаки кримінальної осудності, пов'язані з оцінкою особи злочинця, також можна знайти в у ст. 6 «Руської Правди», її просторової редакції, яка поряд зі звільненням особи від кримінальної відповідальності за вчинений злочин у стані душевної хвороби передбачала можливість пом'якшити відповідальність залежно від стану людини, яка вчинила злочин. Зокрема, якщо вбивство відбулося під час сварки на бенкеті, то тільки в цьому випадку застосовувалося пом'якшення покарання. Деякі склади злочинних діянь у староруському праві були пов'язані лише з суб'єктами жіночої статі. Наприклад, Статут князя Володимира Святославовича розглядає серед справ, що підлягають церковному суду, ситуацію, коли «девка дєтя повьржеть». Тут йдеться про залишення дитини, що народилася, або про позбавлення від плоду. Просторова редакція Статуту князя Ярослава на відміну від Статуту князя Володимира Святославовича містить норму про вбивство небажаної дитини (ст. 6).

Згідно візантійського церковного законодавства жіноча природа визнавалася нижчою порівняно з чоловічою, тому в сім'ї жінка знаходилася в підлеглому або залежному становищі, а протиправні діяння, вчинені нею, нерідко розглядалися і оцінювалися по-іншому, ніж аналогічні діяння, вчинені особами чоловічої статі. Зокрема, в балканських міських статутах щодо певної низки злочинів саме жінка розглядалася як «спокусниця»: у справах про перелюбство відповідачкою була жінка, за утримання коханки в будинку одруженим чоловіком слідував штраф з жінки та її вислання з міста і тощо [13, с. 26].

Оскільки жінки на Русі нерідко брали участь і в різних колотнях, Статут князя Ярослава не тільки виділив в особливу статтю «бійку по-жіночому», але і ввів спеціальні покарання за побої, нанесені власному чоловікові, а також іншої жінки. В останньому випадку штраф був удвічі більше: 3 гривні за побої, нанесені чоловіку, проти 6 гривень за побиття жінки жінкою [14, с. 187].

Крім доказів про відповідальність жінок за власні провини в джерелах тогочасного права зустрічаються згадки про відповідальність дружин за дії їхніх найближчих родичів, насамперед чоловіків. Якщо майнова сторона цього питання характеризується наявністю тасмниці іпотеки на майно дружини, то аспект особистої відповідальності обумовлений існуванням пережитків системи відповідальності колективної. Незважаючи на те, що на підставі норм «Руської Правди» можна судити про встановлення вже в X ст. системи індивідуальної кримінальної відповідальності, тим не менше в ній же є і стаття про видачу вільної людини за «розбій» на «потік і розграбування» разом з

дружиною. Подібні свідчення є і в оповідній літературі. Так, деякі половецькі князі в 1129 р. були заслані наступником Мономаха князем Мстиславом Володимировичем разом з дружинами і дітьми.

Поняття юридичної особи закон цієї доби ще не знає. Проте, А. Федорова цілком обґрунтовано зауважує, що відповідно до «Руської Правди» корпоративним суб'єктом відповідальності була громада, оскільки вона була зобов'язана видати злочинця або платити дику виру [13, с. 9].

Суб'єктом злочину визнавалася будь-яка людина, крім холопа й челядника. Останні становили власність господаря, який і ніс відповідальність за їхні неправомірні вчинки, що, однак, не виключало права застосування до раба фізичного впливу. Так, якщо під час крадіжки були спіймані холопи («їх князь продажою не карає, так як вони є невольними»), то потерпілий отримує винагороду за завдані їй збитки («урок»). Холопи не піддавалися покаранням, оскільки були невольні і не були суб'єктами злочину. Їхнім господарем сплачувалося тільки винагорода потерпілому. Замість сплати винагороди господар міг видати винного холопа потерпілому. Холопа можна було бити, мордувати, страчувати. Проте після смерті князя Ярослава Мудрого вбивати холопів було заборонено [15, с. 255].

У «Руській Правді» є певна згадка і про співучасть у злочині. Порівняно рано починає враховуватися і той факт, що ступінь співучасті суб'єктів злочину може бути різним, тобто злочинна діяльність кожного співучасника може бути не рівною діяльністю всіх інших співучасників, а відповідно, і покарання, яке встановлюється за вчинення протиправного діяння, буде різним по відношенню до даних осіб. Сучасне кримінальне право при визначенні ступеня вини головним чином виходить з того, чи був умисел на вчинення протиправної дії. Кримінальне право періоду Київської Русі не проникає в сутність вчинених дій, не встановлює наявності або відсутності волі людини у вчинених нею діях. Відповідно, і призначення покарання співучасників злочину відбувається відповідно до завданої шкоди, але натомість до уваги не береться те, як і хто завдав шкоду і наскільки він хотів цього. Досить згадати ст. 41 про крадіжку худоби з хліва або крадіжку з будинку, де при вчиненні злочину кількома особами «всім по 3 гривні і по 30 кун платити»; ст. 42, де йдеться про крадіжку худоби з поля: «... якщо буде їх багато, то всім по 60 кун»; в ст. 43 про крадіжку гумна або зерна йдеться про те, що якщо буде вчинена крадіжка гумна або зерна з ями, то усім крадіям буде призначено покарання в розмірі по 3 гривні та по 30 кун тощо [13, с. 45].

С.В. Юшков, вважає, що основним моментом у розвитку вчення про співучасть у феодальному праві є встановлення складної диференціації між співучасниками [16, с. 483].

Інститут співучасті відомий «Руській Правді» як у Короткій, так і Поширеній редакції. Крім вищезазначених ст.ст. 41–43 Поширеної редакції про співучасть говориться в деяких статтях Короткої Правди. Так, відповідно до ст. 30 Короткої Правди у разі, якщо коня або вола вкраде одна людина, то він має заплатити 3 гривні та 30 кун, а якщо крадіїв буде багато, то кожен з них має заплатити по 3 гривні та по 30 кун.

«Руська Правда» визнає співучасниками злочину не тільки тих, хто безпосередньо здійснював протиправне діяння, але і тих, хто надавав допомогу злочинцеві, зберігаючи викрадені речі або допомагаючи приховуватись злочинцям. Покарання за вчинені злочини було однаковим для всіх, хто вчинив злочин: і для тих, хто здійснював активні дії, і для тих, хто безпосередніх, активних дій не вчиняв. Єдина відмінність, котра була передбачена ст. 121, пов'язана з правовим становищем людини: оскільки холопи в Київській державі не визнавалися людиною, а були річчю, то, відповідно, і покарання не підлягали. Але це не означає безкарність дій, вчинених холопами, оскільки відповідальність за них покладалася на господаря холопа.

Висновки. Отже, кримінальне право Київської Русі не містить безпосередньо поняття суб'єкта злочину, проте деякі його особливості були відомі тогочасному законодавцеві. Суб'єктами злочину, як правило, визнавалися лише вільні люди. У кримінальному праві Київської Русі частково спостерігається кримінально-правова диференціація віку суб'єкта злочину, зокрема, тогочасне право за деякі види злочинів розподіляє покарання винних у залежності від віку, в якому був вчинений злочин. Корпоративним суб'єктом відповідальності могла бути і громада.

---

1. Хряпінський П.В. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посібник / авт.-упоряд. П.В. Хряпінський. – Суми: Університетська книга, 2009. – 687 с.

2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

3. Єреган А.Р. Поняття злочину та покарання в джерелах права Київської Русі / А.Р. Єреган // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 54–61.

4. Кульчицький В.С. Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 624 с.

5. Заруба В.М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.): навч. посібник / В.М. Заруба. – К.: Істина, 2007. – 128 с.

6. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посібник / І.Я. Терлюк. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.

7. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія / В.М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.

8. Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Т.О. Гончар. – Одеса, 2004. – 211 с.

9. Байбарин А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монографія / А.А. Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 252 с.

10. Сапожнікова О. Вік кримінальної відповідальності в Україні (історичний аспект) / О. Сапожнікова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія право. – 2008. – Вип. 9. – С. 416–419.

11. Цветкова Ю.В. Єфремівська Кормча – джерело права Київської Русі (кінець XI – початок XII ст.): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Ю.В. Цветкова. – К., 2003. – 210 с.

12. Марчак В.Я. Обмежена осудність: психолого-правовий зміст: монографія / В.Я. Марчак. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 400 с.

13. Федорова А.Н. Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде: дис. ... канд. юрид. наук / А.Н. Федорова. – Казань, 2005. – 192 с.

14. Пушкарева Н.Л. Женщины Древней Руси / Н.Л. Пушкарева. – М.: Изд-во «Мысль», 1989. – 286 с.

15. Кульчицький В. Галицько-Волинська держава (1199–1349): монографія / В. Кульчицький, Б. Тищик, І. Бойко. – Львів, 2005. – 280 с.

16. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С.В. Юшков. – М., 1949. – 546 с.

Паньонко І.М., Коваль В.А. Суб'єкт преступлення по уголовному праву Киевской Руси.

Проанализированы особенности субъекта преступления по уголовному праву Киевской Руси. Охарактеризовано значение возраста для субъекта преступления. Определены особенности ответственности невольных людей за совершенные противоправные деяния.

Ключевые слова: *суб'єкт преступлення, возраст лица, вменяемость.*

Pan'onko I.M., Koval' V.A. The subject of wrongful act in criminal law of Kievian Rus.

The peculiarities of the perpetrator in criminal law of Kievian Rus is analyzed. The significance of the age of the perpetrator is characterized. The features of responsibility of unintentional people for committing wrongful acts are defined.

Key words: *a subject of crime, a person's age, sanity.*

Стаття надійшла 15 березня 2013 р.